

УДК 373.3/.5.016:159.922.72]:811.161.2
DOI 10.31494/2412-9208-2019-1-3-105-112

THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF LANGUAGE TEACHING IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Natalia DYKA,

PhD (Pedagogy), Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0003-1385-5027>

n.dyka@kubg.edu.ua

Наталія ДИКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Oleksandra GLAZOVA,

PhD (Pedagogy), Associate Professor,

<https://orcid.org/0000-0002-0554-9858>

o.glazova@kubg.edu.ua

Олександра ГЛАЗОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

*Institute of In-Service Training
Borys Grinchenko Kyiv University*

*Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київський університет
імені Бориса Грінченка*

✉ 22 а Р. Tychny Ave,
02152 Kyiv, Ukraine

✉ пр. П. Тичини, 22 а, 02152 Київ,
Україна

Original manuscript received: October 10, 2019

Revised manuscript accepted: December 17, 2019

ABSTRACT

The article highlights the peculiarities of the development of emotional intelligence of secondary education students. The relevance of the chosen topic is substantiated and the scientific pedagogical, psychological, linguistic-educational sources are analyzed. Theoretical approaches to understanding the structure of emotional intelligence are generalized, the most common views on emotional intelligence are identified. It presents its structure, which distinguishes five components with short characteristics (self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, communication skills). It is noted that, within the Ukrainian language school curricula, teachers traditionally use exercises aimed at developing the emotional sphere of students, but in the light of current scientific research, this part of the educational process requires systematization and ordering. The structure of emotional intelligence is correlated with its functions. The stages of the development of emotional intelligence of secondary education students are given. Samples of multilevel exercises for the effective formation of emotional intelligence of students at the Ukrainian lessons are offered. Emphasis is made on the necessity of constant replenishing of the vocabulary of students with words- names of emotions and feelings in order to interpret their essence. It is emphasized that the enrichment of the active vocabulary by the names of feelings and emotionally colored words will contribute to the improvement of emotional competence. Performing the suggested exercises and tasks during which the students will analyze and

express their own feelings will ensure the development of empathy. Therefore, success in communication and ultimately the formation of emotional intelligence affect the development of the linguistic personality of the student. The development of emotional competence will help to balance the mind and feelings of the individual, will deter from performing actions under the influence of emotions, will prevent manipulation from the side of other persons.

Keywords: *emotional intelligence, emotional competence, emotional literacy, general secondary education, linguistics, the methodology of teaching Ukrainian.*

Вступ. Численні дослідження вчених доводять, що високі показники емоційного інтелекту позитивно позначаються на процесі міжособистісної взаємодії та соціалізації особистості, її фізичному та психічному благополуччі, є передумовою розвитку моральності, детермінантою емоційного самоконтролю, значною мірою, забезпечуючи успішність життєдіяльності людини загалом. Терміни *емоційна компетентність* та *емоційна грамотність* набувають все ширшої актуалізації.

Безумовно, проблеми розвитку емоційного інтелекту дітей та шкільної молоді в освітньому процесі залишаються відкритими. На нашу думку, актуальним видається дослідження розвитку емоційного інтелекту в дитячому та юнацькому віці в процесі вивчення мови.

Мета статті – розкрити зміст поняття *емоційний інтелект*, ознайомити вчителів зі складниками емоційного інтелекту, методикою його розвитку на уроках української мови.

Методи та методики дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження, методичний аналіз поданого матеріалу, теоретичне осмислення передового педагогічного досвіду вчителів-словесників;

емпіричні: спостереження, бесіда з учителями й учнями, анкетування з метою вивчення стану роботи з розвитку емоційного інтелекту, аналіз уроків, письмових робіт та усних відповідей учнів.

Проблема розвитку емоційного інтелекту (EQ) перебуває в центрі уваги передусім психологів і педагогів. Серед зарубіжних дослідників слід назвати Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Д. Карузо, Дж. Майєра, П. Саловея та ін. Питання емоційного інтелекту досліджували українські науковці Т. Березовська, С. Дерев'яно, О. Милославська, А. Костюк, Е. Носенко, А. Подорожня, О. Савченко, Г. Свідерська, О. Філатова та ін. У межах шкільних програм з української мови словесники традиційно реалізують вправи, спрямовані на розвиток емоційної сфери учнів, проте з урахуванням актуальних наукових досліджень цей аспект освітнього процесу потребує систематизації та упорядкування.

Теоретичні підходи до розуміння структури емоційного інтелекту різняться, проте аналіз концепцій EQ свідчить про те, що більшість дослідників співвідносять його структурні компоненти з певною групою здібностей – *когнітивних, емоційних, особистісних, соціальних*.

Результати та дискусії. Термін *емоційний інтелект* запроваджений у 1995 році американцем Деніелем Гоулманом, його

концепція “виросла” з поняття *соціального інтелекту* (дослідження психологів Е. Торндайка, Д. Гілфорда, Г. Айзенка), який визначають як спроможність адаптуватися до життєвих реалій на основі мислительної діяльності. Дехто з науковців стверджує, що емоційний інтелект є підструктурою соціального інтелекту.

Д. Гоулман (2018, с. 97-114) виділяє чотири головні складники EQ: самосвідомість (self-awareness), самоконтроль (self-management), емпатія (empathy) і навички взаємин, тобто комунікабельність (relationship skills). Визначення та ознаки кожного зі складників подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Складники емоційного інтелекту		
	Визначення	Ознаки
1. Самосвідомість	Обробка і ставлення до себе. Спроможність розпізнавати й регулювати власні емоції, розуміння своїх внутрішніх почуттів, а також впливу на свої рішення та поведінку й здатність ставити межі.	Упевненість у собі. Реалізація амбіцій. Спроможність ставити собі згущерення. Співчутливість.
2. Саморегуляція	Здатність контролювати власні негативні емоції та поведінку. Дієвочність і стриманість у реакції. Обережність у висловленні та оцінках.	Посиданість у поведінці. Готовність до поринок. Словалання в ситуації невпевненості. Уміння отримувати стресу.
3. Мотивація	Мотивація до виконання праці з оптимістичним ставленням до майбутнього. Здатність ставити цілі й досягати статусу. Дієвочність.	Експансія реалізувати свій потенціал. Видатність праці.
4. Емпатія	Спроможність розуміти емоції й ставити їх на місце. Уміння впровадити свої ставлення до переживань інших людей у будь-якій ситуації.	Уміння підтримувати й допомогти слабшим людям. Співчутливість. Спробувати допомогти в ситуації (думки, суцільність, ласка, ...).
5. Комунікабельність (соціальні навички)	Компетентність у сфері спілкування з іншими людьми. Здатність знаходити спільні інтереси з людьми й організувати співпрацю.	Уміння переключитися й змінити. Уміння співпрацювати й підтримувати інших. Уміння успішно організувати співпрацю.

Для словесників важливо, що кінцевим результатом вимірів емоційного інтелекту вважають саме комунікабельність, тобто *комунікативну компетентність*, яку визначають як сукупність знань і вмінь учасників інтеракції спілкування в різноманітних умовах (ситуаціях), набір комунікативних стратегій разом із оволодінням комунікативними правилами (Бацевич, 2004). Словесник працює й над формуванням в учнів *комунікативної грамотності*, тобто сукупності комунікативних знань, умінь і навичок, які забезпечують можливість ефективного спілкування в усній і писемній формах (Бацевич, 2004, с. 328).

Згідно з концепцією Г. Гарднера (1994), у структурі емоційного інтелекту необхідно розглядати внутрішньоособистісний (спрямований на власні емоції) та міжособистісний (спрямований на емоції інших людей) компоненти. Перший характеризується такими складниками, як самосвідомість, рефлексія, самооцінка, самоконтроль, мотивація досягнень.

Другий компонент включає емпатію, толерантність, комунікабельність, когнентність, діалогічність.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) спільно з Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та у співпраці з іншими міжнародними і національними організаціями запропонували концептуальну модель для розроблення освітніх програм. Модель має чотири виміри навчання: *когнітивний*: учитися знати (пізнавати, вчитися); *інструментальний*: учитися застосовувати знання (діяти); *особистий*: учитися бути (жити в злагоді з собою); *соціальний* – для активного громадянства (жити в мирі та злагоді з іншими).

Відповідно до кожного з вимірів визначено домінантні життєві навички, які ЮНІСЕФ визначає як психосоціальні такі компетентності: *когнітивні, особистісні, емоційні та соціальні*. Такі навички є універсальними здатностями, необхідними кожній людині для застосування в усіх сферах її життя, незалежно від професійної спеціалізації.

А. Костюк (2014) виділяє в структурі емоційного інтелекту *когнітивні, емоційні, адаптивні та соціальні* здібності. Взаємозв'язок здібностей із функціями EQ відображено в таблиці 2.

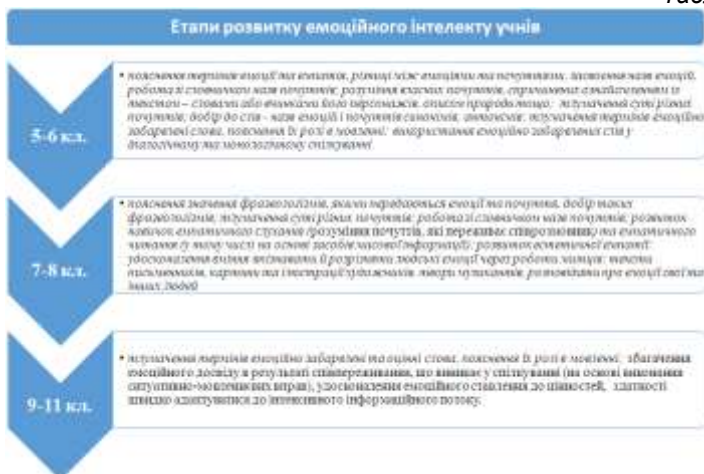
Таблиця 2

Співвідношення структури емоційного інтелекту з його функціями		
Група здібностей	Структурні компоненти емоційного інтелекту	Функції емоційного інтелекту
Когнітивні здібності	Стратегія саморегуляції емоцій; Розуміння емоцій як інструменту, який не залежить від емоційної реакції на ній.	Інформативна функція – забезпечує людині структуроване здійснення розв'язувальних завдань, диференціює об'єкти змінного характеру, систематизує формування стосунків з іншими людьми.
Емоційні здібності	Управління емоційними реакціями підтримуючи позитивний настрій.	Регулятивна функція – спрямована на забезпечення відповідності зовнішнього вираження і внутрішнього стану.
Адаптаційні здібності	Управління емоціями в стресових ситуаціях (самоконтроль, вибір адекватних стратегій поведінки); Самонавідація (здійснення оцінок та підтримання самої, як складової до здібностей).	Адаптивна та строгуюча функції – повільність в інтересах та структуровані адаптивні рішення людини в розв'язанні життєвих ситуацій.
Соціальні здібності	Соціально емоційна здібність до розуміння складності стану іншої людини (емпатія, співпереживання); Управління емоціями іншими людьми (спільно виступає до розв'язки певних завдань).	Лідерська функція – забезпечує стійку спроможність до внутрішньої та зовнішньої регуляції.

Термін **емпатія** сучасний тлумачний психологічний словник пояснює як **“розуміння емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини”** (Шапар, 2007, с. 129). Як особливі форми емпатії виділяють: **співпереживання (переживання тих же емоційних станів, що й інша людина) та співчуття (переживання**

власних емоційних станів у зв'язку з почуттями іншої особи).
Розвиток емоційного інтелекту на уроках мови доцільно здійснювати за такими віковими етапами:

Таблиця 3



Пропонуємо зразки різних рівневих вправ, які сприяють розвитку емоційного інтелекту.

7-8 класи

- Після перегляду вистави в Театрі юного глядача двоє восьмикласників обмінюються враженнями. Одному з них сподобалася п'єса, але він не зовсім задоволений грою виконавців головних ролей. Другому сподобалось все, крім музичного супроводу, який видається йому несучасним. Складіть і розіграйте діалог між учнями. Для вираження почуттів використайте деякі з поданих фразеологізмів (на вибір).

Хвилювання: серце завмерло; узяло за душу; кидало то в жар, то в холод; клубок став у горлі.

Захоплення: тішить душу(око); бути без пам'яті від когось (чогось); поринуть з головою (у щось).

Байдужість: ні холодно ні жарко; і вухом не вестти; як з гуски вода; як горохом об стіну.

- Прочитайте. Визначте слова іншомовного походження, лексичне значення кожного з'ясуйте за тлумачним словничком.

Урбанізація – бурхливий розвиток міст і міського способу життя – змінює взаємостосунки між людьми. У великому місті людина упродовж одного дня вступає в швидкоплинне й часто мимовільне спілкування з кількома сотнями людей.

Такі контакти викликають утому від калейдоскопа облич. Зростає потреба у співчутті, співпереживанні (За Є. Головаху, Н. Паніною).

* Великі міста часто називають *кам'яними джунглями*. Як ви розумієте таку назву? Які почуття вона у вас викликає?

* Витлумачте суть названих у тексті почуттів. Скористайтеся словничком назв почуттів.

* Назвіть почуття, які може відчувати людина, опинившись у чужому їй великому місті. Живучи у великому місті постійно? Чи прагне вона спілкування з природою? З якої причини?

10-11 класи

• **Прочитайте. Визначте в тексті неологізми, витлумачте лексичне значення кожного. Звертєся з тлумачним словничком.**

Софія – розроблений компанією Hanson Robotics людиноподібний робот, гіноїд, популярний через свою подібність до людини, спроможність виражати мімікою понад 60 емоцій і давати влучні відповіді на запитання.

Західні експерти не погоджуються з тим, що робота можна назвати штучним інтелектом. Робот Софія – лише чат-бот, який розпізнає запитання за ключовими словами і добирає відповідь із визначеної бази.

Визнання можливості докорінних змін у житті людини (особливо осіб з інвалідністю) за допомогою передових технологій називають трансгуманізмом (від лат. trans – кризь, через, за; humanitas – людяність; humanus – людський; homo – людина).

* З якою метою науковці намагаються наділити людиноподібних роботів хоча б видимістю емоційності? У відповіді вживайте вжиті в тексті неологізми.

* Чи вдасться, на вашу думку, створити “емоційного” робота? Чому?

* Як ви ставитесь до ідеї створення штучного інтелекту? У чому він зможе і в чому не зможе зрівнятися з людиною? Відповідь обґрунтуйте.

Висновки. Зміст, форми і методи навчання мови можуть і мають підпорядковуватися традиційній формулі “Пізнай себе”, проте в дещо осучасненій інтерпретації – “Пізнай себе, свої емоції та почуття й навчися керувати собою”. Необхідно безперервно поповнювати словниковий запас учнів словами-назвами емоцій і почуттів, витлумачувати їх суть. Збагачення активного словника назвами почуттів, емоційно забарвлених слів, виконання вправ і завдань, виконуючи які, учні аналізуватимуть і висловлюватимуть власні почуття, що сприятиме удосконаленню емоційної компетентності, розвитку емпатії, а відтак успішності у спілкуванні, і врешті-решт формуванню емоційного інтелекту, розвиток якого допомагатиме встановленню рівноваги між розумом і почуттями особистості, утримуватиме від виконання дій під впливом емоцій, запобігатиме маніпулюванню з боку інших осіб.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
2. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського університету*, 2002. С. 20-23.
3. Гоулман Деніел. Емоційний інтелект. К: Видавництво "Віват", 2018. 512 с.

4. Дика Н.М. і Глазова О.П. Нова парадигма післядипломної педагогічної освіти: реалізація компетентнісного підходу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: Педагогічні науки)*. Випуск № 3-4 (56-57), 2018. С. 14-20. DOI: 10.28925/1609-8595.2018(3-4)1420

5. Костюк А.В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 2014. Вип. 2(1). С. 85-89.

6. Українська мова Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 5–9 класи. Дивослово, 2017. № 7-8. URL:<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalniprogrami-5-9-klas-2017.html> (дата звернення: 06.10.2019).

7. Українська мова Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 10, 11 класи. Дивослово, 2018. № 7-8. URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 05.10.2019).

8. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

9. Bates E., Devescovi A., D'Amico S. Processing complex sentences: A cross-linguistic study. *Language and Cognitive Processes*. 1999. № 14 (1). P. 69–123. DOI: 10.1080/016909699386383.

10. Gardner H. *Frames of Mind*. London: Fontana Press, 1994. 466 p.

References

1. Vacevych F.S. (2004). *Osnovy komunikativnoji linghivistyky: pidruchnyk [Fundamentals of Communicative Linguistics: A Textbook.]*. K.: Vydavnychyj centr «Akademija», 342 (ukr).

2. Berezjuk Gh. (2002). Emocijnij intelekt jak determinanta vnutrishnjoji svobody osobystosti [Emotional intelligence as a determinant of inner personality freedom]. *Psychologhichni studiji Ljvivskogho universytetu*, 20-23. (ukr).

3. Goulman Deniel. (2018). Emocijnij intelekt [Emotional intelligence]. K: Vydavnytvo "Vivat", 512 (ukr).

4. Dyka N.M. і Ghlazova O.P. (2018). Nova paradyghma pisljadyplomnoji pedaghoghichnoji osvity: realizacija kompetentnisonogho pidkhodu [A new paradigm of postgraduate pedagogical education: realization of the competent approach]. *Neperervna profesijna osvita: teorija i praktyka (Serija: Pedaghoghichni nauky)*. Vypusk 3-4 (56-57), 14-20. DOI: 10.28925/1609-8595.2018(3-4)1420 (ukr).

5. Kostjuk A.V. (2014). Emocijnij intelekt ta shljakhy jogho rozvytku [Emotional intelligence and ways of its development]. *Naukovyj visnyk Khersonskogho derzhavnogho universytetu. Serija: Psychologhichni nauky*, Vyp. 2 (1), 85-89 (ukr).

6. Ukrajsjnsjka mova. Proghrama dlja zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: 5–9 klasy [Ukrainian language. Program for general educational institutions 5–9 classes]. (2017). *Dyvoslovo*, 7-8. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalniprogrami-5-9-klas-2017.html> (ukr).

7. Ukrajsjnsjka mova. Proghrama dlja zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: 10, 11 klasy [Ukrainian language. Program for general educational institutions 10, 11 classes]. (2018). *Dyvoslovo*, 7-8. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

8. Shapar V.B. (2007). Suchasnyj tлумачnyj psychologhichnyj slovnyk [Modern interpretive psychological dictionary]. Kh.: Прапор, 640 (ukr).

9. Bates E., Devescovi A., D'Amico S. (1999). Processing complex sentences: A cross-linguistic study. *Language and Cognitive Processes*, 14 (1), 69–123. DOI: 10.1080/016909699386383 (eng).

10. Gardner H. (1994). *Frames of Mind*. London: Fontana Press, 466 (eng).

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено особливості розвитку емоційного інтелекту в учнів закладів загальної середньої освіти. Обґрунтовано актуальність обраної теми та проаналізовано наукові педагогічні, психологічні, лінгводидактичні джерела. Узагальнено теоретичні підходи до розуміння структури емоційного інтелекту, визначено найбільш поширені погляди на емоційний інтелект, подано його структуру. Співвіднесено структуру емоційного інтелекту з його функціями. Наведено етапи розвитку емоційного інтелекту в учнів закладів загальної середньої освіти. Запропоновано зразки різнорівневих вправ.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна компетентність, емоційна грамотність, загальна середня освіта, лінгводидактика, методика навчання української мови.